

קלאסיקה

במחצית השנייה של המאה ה-18 סגנון מוזיקאלי חדש הופיע באירופה. הוא כונה הסגנון הקלאסי, החלוצים הראשונים היו באיטליה ובצפון גרמניה; אחד מהם היה קרל פיליפ עימנואל באך, בנו של יוהן סבסטיאן באך. אבל הסגנון הקלאסי פותח על ידי מספר מלחינים גדולים בוינה, בירת אוסטריה. כאן התנאים נראו אידאליים להתפתחותו של סגנון זה. גיאוגרפית אוסטריה שוכנת בצומת בין: גרמניה, בוהמיה (צ'כיה), הונגריה ואיטליה, בנוסף וינה היוותה מרכז פוליטי. כבירתה של האימפריה ההבסבורגית, וינה הייתה חשופה לכל קונפליקט אירופאי וגם לכל החידושים התרבותיים והאינטלקטואליים.

תור הזהב של וינה היה בין השנים 1780-1790 במהלך מלכותו של הקיסר יוזף השני, הנאור ביותר בשושלת המונרכיה ההבסבורגית. הקיסר יוזף שחרר את האיכרים, קידם את החינוך וצמצם את כוחה של הכמורה. הוא תמך כפטרון במוזיקה ובספרות, ועודד עיתונות חופשית. בעיר של 150,000 איש היו מאה עיתונים וז'ורנלים בזמן מלכותו של יוזף, שייצגו כל גוון של דעה.

באווירה ליברלית זו, פרנץ יוזף היידן מאיזנשטאט הקרובה הוכר כמלחין העיקרי של אירופה; הסימפוניות שלו התפרסמו בכל היבשת. וולפגנג אמדיאוס מוצרט הצעיר הובל לבירה ב 1781 מזלצבורג, לבלות את העשור המבריק האחרון שלו. וב- 1792 מוזיקאי צעיר מהקצה האחר של גרמניה, אשר הלחין קנטטה גדולה להתאבל על מותו של הקיסר יוזף, החליט לבוא למרכז הגדול למוזיקה כדי להתחיל את הקריירה שלו. שמו היה לודוויג ואן בטהובן.

ההשכלה והמוזיקה

התקופה הקלאסית כונתה גם עידן "התבונה" פילוסופים ומדענים החלו לקרוא תיגר על ההנחות המסורתיות בדבר טבען של האמונה והסמכות, בכך הטילו ספק בכוחן המוחלט של הכנסייה והמלוכה. שורשיה של תהייה זו נעוצים בגישה ביקורתית שתרמה לסערת הרגשות.

תיאור הקיסר יוזף השני כשליט "נאור" מצריך גם למקם אותו כדמות משמעותית אינטלקטואלית היסטורית באירופה. כשליטים אחרים באותה תקופה, יוזף השני שאב את עקרונותיו לשלטון מתנועה אינטלקטואלית חשובה במאה ה-18 היא תנועת ההשכלה. התנועה שגם עזרה להגדיר את המוזיקה שפרחה תחת שלטונו.

תנועת ההשכלה- החלה את דרכה כתנועת מרי רוחנית, אשר מרדה נגד הדת העל טבעית והכנסייה ובעד דת טבעית ומוסריות מעשית, **נגד האמונה בכוחות על טבעיים ובעד היגיון בריא**, פסיכולוגיה ניסויית, מדע שימושי וסוציולוגיה. נגד רשמיות ובעד פשטות, נגד סמכותיות ובעד חופש לפרט. **נגד זכויות יתר לבודדים ובעד שוויון זכויות וחינוך לכל**. תנועת ההשכלה הייתה אם כן חילונית באופייה, ספקנית, ניסויית, מעשית, ליברלית, שוויונית ומתקדמת.

מנהיגיה הראשונים היו: לוק ויום באנגליה, וולטר ומונטסקייה בצרפת. השלב ההתחלתי של ההשכלה היה שלילת הקיים ללא הצעות לשינוי. דבר שיצר חלל ריק, אך עד מהרה החל חלל זה להתמלא ברעיונות חדשים. הטבע- הטבעיות, הרגשות הטבעיים של האדם, האינסטינקטים שלו וכמובן **ההיגיון והשכל הישר הם מקור ההשכלה האמיתית והנכונה**.

מבשריה הראשונים של ההשכלה היו: **וולטיר** שהוקיע את הדת כאמונה טפלה ורומם כנגדה את המעלות האנושיות- התבונה, הסובלנות והצדק וז'אן ז'אק רוסו, אשר הטביע את חותמו על הפילוסופים והמשוררים לסינג והרדר ועל התנועה הספרותית בגרמניה ששמה "הסער והדחף". רוסו היטיב לבטא את הרוח המהפכנית של התקופה ביצירתו "האמנה החברתית" שמיזגה פילוסופיה של המוסר ומחשבה מדינית. הוא היה פילוסוף קיצוני שדבריו השפיעו גם על ההיסטוריה של המוזיקה באותה עת. בעקבותיהם הגיעו פילוסופים וסופרים שהיו נחושים ללחום למען הדמוקרטיה וזכויות הפרט. נקודת המוצא הייתה ראיית האדם הפרטי והצבתו במרכז. כל שאר הדברים כמו: הדת, השיטות הפילוסופיות, המדע, האומנויות, החינוך המערכת החברתית- כולם הוערכו לפי מידת תרומתם לאושרו ולטובתו של הפרט.

"המרדף אחר האושר"

ההשכלה הייתה גם גורם לתרומה הגדולה הראשונה להתפתחות תרבות המערב באמריקה. בימי המושבות הרוח הפוריסטית הקפדנית לא הלכה יחד עם החילוניות הגוברת בחברה האירופאית. אבל ההכרזה על עצמאות אמריקה והמסמכים הפדרליים הוכיחו שהם הפרחים האמיתיים של האידאליים של ההשכלה. הרעיון שמדינה יכולה להיווסד על עקרונות רציונליים, להיקבע על נייר, והייתה מוסכמת על אנשים בעלי רצון טוב ואינטליגנציה, זה בלבד היה יכול להתגלות בהשפעת הרעיונות והכתבים הפוליטיים והפסיכולוגיים של המאה ה-18. "חיים חרות ומרדף אחר האושר" שלוש הזכויות המפורסמות בתקופה ההיא. ניתן לדמיין את הברונים מימי הביניים אשר לחצו על המלך ג'ון לקבל את ה"מגנה קרטה" המבוססת על חיים וחרות, אבל בודאי לא עלה בדעתם לדרוש אושר כזכות יסוד לכל. וולטר ורוסו נלחמו על צדק חברתי, כדי שהאנשים יוכלו לחיות את חייהם בהתאם לרצונם ולהכרתם. המאה ה-18 הייתה העידן של החיים הטובים, זה היה דור שידע להעריך אינטליגנציה, תבונה ורגישות. העידן התרבותי של שיחות אלגנטיות, אומנות חברתית ונהנתנות. אחת מהמצאותיו הייתה "הסלון" – חצי מסיבה חצי סמינר, התקבצות שגרתית בסלונים אופנתיים שם דנו בנושאים שונים כמו: ספרים, מוזיקה, אומנות, ורעיונות שונים. המצאות נוספות היו בתי הקפה והקונצרט הציבורי.

אומנות ובידור

בידור, עבור רוב האנשים, תורמים לחיים טובים-למרות שבודאי תומס ג'פרסון חשב על יותר מבידור כשהוא כתב "המרדף אחר האושר". בכל אופן המרדף אחר האושר לא היה דבר שהמאה ה-18 זלזלה בו. ציפו מהאומנויות להנות ולרצות יותר מאשר להנחות, להרשים, או אפילו לבטא, כפי שהיה מקובל בתקופת הבארוק. התוצאה של גישה זו ניכרת בבירור בסגנון של כל האומנויות במאה ה-18.

במחצית המאה בסביבות שנות ה-40 שלה בלט סגנון הידוע בשם **רוקוקו** הוא היה אופנתי בציור, בקישוט, בריהוט, ובעיצוב תכשיטים ועוד. סגנון הרוקוקו היה מאוד מהודר ומתוחכם ושלט בחיי החצר. המונח רוקוקו לקוח מהמילה ROCAILL – שפירושה שבלול- קישוטים בצורה זו היו נפוצים מאוד, אפילו יותר מידי. שפע קישוטיות זה ממחיש את ההגזמה, הנהנתנות וחוסר

האיפוק ברקוקו. המוזיקה בסגנון זה הייתה **הסגנון הגלאנטי** שהדגיש את הקלילות וההידור באמצעות החלפת התבניות המורכבות של מוזיקת הבארוק במלודיות חופשיות וזורמות. בגרמניה התפתח באותה עת **הסגנון הרגיש**. סגנון זה היה בעל אופי רגיש סוער וסנטימנטאלי הוא בא לידי ביטוי בסגנונו של קרל פיליפ עימנואל באך. הסגנונות הגלאנטי והרגשי שלטו לפני התהוות הסגנון הקלאסי הוינאי. הסגנון הקלאסי הוינאי היה אף הוא קליל, מקסים כשהיה במיטבו, אך גם נוצרו בו יצירות קלות ערך וריקניות. ה'אנר האופייני לקלאסיקה הוא הדיוורטימנטו-קטע שמטרתו לבדר, לשעשע, ולהנעים את הזמן. המוזיקה של הסגנון הקלאסי הוינאי המאוחר כלומר היידן ומוצרט רחוקה מכך, עם זאת יש לזכור שרוח התקופה הייתה "לרצות" את הקהל. בכל תקופה נותרה מוזיקה לצרכי בידור, אך בתקופה זו הושם דגש על כך וברוח זו נוצרו יצירות מופת רבות.

ז'אן ז'אק רוסו והאופרה

רוסו זכור כיום כאינטלקטואל האירופאי המרוחק הראשון. בכל נושא הוא תמיד שאף לחוקים סוציאליים כנגד דיכוי הפרט. בלהט מסור לטבע ולרגשות האישיים, הוא הפיץ את הרעיון רב ההשפעה של "האדם הטבעי" אשר נולד טוב אבל הושחת ע"י הצביליזציה. רוסו גילה עניין וסימפטיה גם ב"אנשים הפרימיטיביים" באמריקה, הילידים, שאת אדמותיהם האירופאים כבשו ושלטו בהן במשך מאתיים שנה.

לאינצקלופדיה הצרפתית שנכתבה בשנים 1751-65, שנחשבה התנ"ך של המשכילים, תרם רוסו מאמרים בשני תחומים: פוליטיקה ומוזיקה. רוסו היה גם מוזיקאי ומלחין "לומד עצמאי", אשר התפרנס שנים מהיותו מעתיק תווים מקצועי. רוסו יצא בבקורת כנגד האופרה האריסטוקרטית של הבארוק המאוחר. תקיפת האופרה, שהייתה ה'אנר החשוב, העצום והמבריק ביותר באותה עת, גרם להעמדת כל מוזיקת הבארוק בסימן שאלה גדול. עבור רוסו, העלילות המסובכות של האופרה הבארוקית היו מלאכותיות ובלתי נסבלות כמו המוזיקה המסובכת שלהם. הוא דרש סוג של אופרה אשר תתאר אנשים אמיתיים בחיים אקטואליים. כוונתו הייתה שיהיו אלה אנשים פשוטים, הכי קרוב לטבע שישרו מוזיקה "טבעית". רוסו הלל את האופרה הקומית האיטלקית, אשר הציגה בפאריז "המשרתת הגבירה"- אופרה מאת המלחין האיטלקי ג'ובני בטיסטה פרגולזי 1733. המוזיקה מלאת חיים וקליטה, ללא שירת קולורטורה מתוכננת, הרמוניות עשירות, או השתפכות רגשית מוגזמת, והסיפור יותר קרוב ל"קרקע" או בסיסי: משרתת משתמשת בתכסיס פשוט כדי להינשא לרוק זקן ועשיר. תודות לפרגולזי, רוסו ומוצרט ה"קומיק אופרה" הפכה לצורה האופראית המתקדמת בחלקה המאוחר של המאה. היא לא עסקה בקיסרים רומאים ובאידיאליזציה של רגשותיהם האציליים, אלא בדמויות מן המעמד הבינוני והנמוך המביעים רגשות יום יומיים, בדרך חיה וטבעית.

הפרחה- סוג חדש זה של האופרה והאידיאלים שלו ניתן להשוואה לז'אנר הספרותי החדש והחשוב שצמח בתקופה זו הרומן THE NOVEL. הרומן יחד עם הסימפוניה נחשבים כמורשת האומנותית הגדולה של ההשכלה לדורות הבאים: המאות ה-19 וה-20. מקורות מוקדמים לז'אנר זה מגיעים עד לרומא העתיקה, אבל ז'אנר זה לא תפס את דמיונם של האירופאים עד 1750 לערך. בין הרומנים המוקדמים המפורסמים ביותר הוא "טום ג'ונס" של הסופר הנרי פילדינג- זהו סיפור על איש צעיר רגיל

והרפתקאותיו בעיר ובכפר. את הרומן "פמלה" כתב סמואל ריצ'רדסון זוהי דרמה ביתית שמצליחה לתאר תיאור מיני, סנטימנטלי ומוסרי כל זה באותו זמן. מעט לפני תום המאה ג'ין אוסטין מתחילה בחקירה השנונה של הכוחות החברתיים בעבודתה על ליבותיהם של דמויותיה המאוד רגישות ברומנים כמו "על גאווה ודעות קדומות", "אמה" ועוד.

חדות, התבוננות אוהדת בחייהם העכשוויים, ותיאור רגיש של תחושות ורגשות, אלה הם האידיאלים שחלקו האופרה והרומן במאה ה-18. זה לא מקרי שכמה שנים אח"כ גם "טום ג'ונס" וגם "פמלה" הפכו לאופרות האחת בצרפת והשניה באיטליה.

אצל מוצרט, באופרה בופה אפשר למצוא מקבילה לג'ין אוסטין במענה הרגיש ובטיפול ברגשות ובמצבים. באופרה שלו דון ג'ובאני, לדוגמה, שלוש נשים מעורבות רומנטית עם הגיבור- צרלינה- הנערה הכפרית הגנדרנית, דונה אנה- האריסטוקרטית הקשוחה ודונה אלווירה – הרגשנית, הן מתוארות במוזיקה באנושיות, אהדה ובפיקחות פסיכולוגית. אפשר לחוש את אותן איכויות משתקפות גם בסימפוניות ובקונצ'רטי של מוצרט.

ארבעה מאפיינים בולטים באורח החיים ובמחשבה במאה ה-18.

- כדי להבין את המוזיקה של התקופה יש להכיר ולהבין את המאפיינים:
 - קוסמופוליטיות- בתקופה זו פחתה חשיבותם של ההבדלים הלאומיים לנוכח התכונות הכלל אנושיות המשותפות. התרבה מספר השליטים ילידי ארצות זרות לדוגמה מלכים גרמניים באנגליה. גם הוגי דיעות משוררים ומלחינים ישבו ויצרו בארצות זרות. קוונץ כתב בברלין ב-1752 כי הסגנון המוזיקאלי האיטלקי מורכב מן התכונות המוזיקאליות הטובות ביותר של כל העמים.
 - הומניטריות – השליטים קיבלו על עצמם פטרונות על האומנות והספרות וגם עסקו בתוכניות לרפורמה חברתית. אידיאלים הומניטריים אלה באו לידי ביטוי בתנועת "הבונים החופשיים" שהתפשטה במהירות ברחבי אירופה. על חסידי תנועה זו נמנו מלכים כמו פרידריך הגדול, משוררים ומלחינים כמו: גיתא, שילר, מוצרט.
 - פופולריזציה – עם עליית המעמד הבינוני הרחב לעמדת כוח, החל תהליך של הפיכת האומנות וההשכלה לנחלת הכלל- כלומר פופולריזציה. נוצר שוק חדש ליצירות סופרים ואומנים והתעורר הצורך לשנות נושאים בספרות ובאומנות וגם לשנות את דרך הצגתם. הפילוסופיה, המדע, הספרות והאומנות החלו להתחשב בציבור כולו. נכתבו מאמרים בלשון פשוטה כדי לקרב את התרבות לכל אדם ואדם. רומנים ומחזות החלו לתאר אנשים פשוטים ורגשות אנושיים רגילים, אפילו מנהגים ולבוש הושפעו מן התהליך. הייתה נטייה לעממיות בתחילת המאה חיקו הבורגנים את האצילים וב-1780 חיקו האצילים את המעמדות הנמוכים יותר. תהליך זה השפיע גם על המוזיקה: הפטרונות הייתה בירידה, מתהווה ציבור מודרני שוחר מוזיקה. קונצרטים פומביים המיועדים לקהל מעורב החלו מתחרים בקונצרטים הפרטיים מהסוג הישן. הדפסת המוזיקה התפתחה בקנה מידה עצום, מרבית החומר יועד לחובבי מוזיקה. והחלה גם העיתונות המוזיקאלית, החדשות והביקורת המוזיקאלית. לראשונה נכתבו ספרי הסטוריה של המוזיקה.
 - הפרוזה – (מפורט בעמ' 3)